

Bátky Zsigmond dr.: Útmutató néprajzi múzeumok szervezésére. Múzeumi és könyvtári kézikönyvek. Közrebocsátja a Múzeumok és Könyvtárak Országos Felügyelősége. Budapest, 1906. Hornyánszky. 8-r., 330 lap, 113 tábla rajzzal.

1.

Ha ezt a könyvet német ember csinálta volna, bizonyosan rendszeres foglalatját adta volna saját országa néprajzának, kevés ábrával, de annál több teoretikus fejtegetéssel. Bátky magyarosan fogta meg a dolog végét. Röviden megmagyarázza, hogy miért kell gyűjteni, azután pár oldalon útmutatást ad, hogy hogyan kell elkezdni, majd néhány sorban jó tanácsokat ad a gyűjtött anyag konzerválására, azután nem elmélkedik többet, hanem bemutat egy jó múzeumot, szebbnél szebb rajzokkal, rövid ismertetéssel, velős magyarázatokkal állítva elénk, hogy ime! mennyi mindent lehet gyűjteni s mennyi mindenre ki kell terjedni a figyelmünknek. Közbe-közbe megjegyzéseket olvasunk egyes dolgok eredetének vitás, érdekes, esetleg nagy jelentőségű voltáról, a nélkül, hogy a szerző *útmutatójának* keretében efféle kérdések eldöntésére vállalkoznék. De fel kellett hívnia a figyelmet, mert hisz éppen az ilyen kérdések végleges eldöntésére szükséges a lehető intenzívus gyűjtés,

Munkájának ilyen tervezete szerencsés gondolat. Senki sem szeret hosszú lére eresztett okoskodásokat olvasni s a mi fő, olyan embernek, a ki néprajzi múzeum berendezésével foglalkozik, már minden valószínűség szerint van valami etnografiai olvasottsága és ismerete. El sem olvasná az olyan könyvet, a melyik ennek a tudománynak az elemeit akarná fejébe csöpögtetni. Ezt a könyvet minden gyűjteni-vágyó szívesen forgatja, örömet leli benne, ha a képek között valamely tárgyat fölismer, mert ez alapon a saját anyagát is jól fel tudja czédelázni, magyarázattal ellátni. Némi gondos gyűjtés után még nagyobb lesz az öröme, ha olyasmit talál, a mi nincs benne *Bátkyban*.

Ez a gondolat és ez a tervezet nagyon helyes, egészséges. A könyv jósága már most azon múlik, hogy a szerző milyen múzeumot mutat be. Ha a múzeum jó, ha a gyűjtemény helyes elvek szerint van felállítva és mindenből tartalmaz észszerű sorozatokat, akkor a könyv is jó lesz. Ha azonban a bemutatott múzeum gyűjteménye nem tartozik a tökéletesek közé, akkor a könyv sem lehet tökéletes. Ebben az esetben az a segítség áll a szerző rendelkezésére, hogy más hazai múzeumok anyagát is felhasználja s mintegy eddig nem létező, ideális múzeumot mutat be. A Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztályának gyűjteménye igen tekintélyes, rendezése elég jó s a néprajzi dolgok egész körére kiterjed. Boldogult Jankó János törhetetlen munkássága ugyszólván a semmiből teremtette ezt a múzeumot. A tőle rakott alapokon utódai nyugodtan dolgozhatnak

s Bátky legalább a hazai etnografia terén szépen építi tovább, a mit Jankó tervezett és megindított. Mindazáltal a múzeumnak némi hiányai tükröződnek a könyvben is. Épületszerkezetekről, nagyobb berendezésekről (malom, szélmalom, bányászat, hidépítés, marhatenyésztéshez való épületek stb.) úgyszólván szó sincs a könyvben, a minthogy a múzeumban ilyesmiknek a rajzait, terveit, méreteit is hiába keressük. Pedig ezeknek összegyűjtése talán mégis fontos feladata volna a néprajzi múzeumnak. Több írásomban megírtam és sürgettem, hogy ezek tanulmányozása felette fontos s e célra a terveknek, méreteknek, szóval az idevágó adatoknak összegyűjtése a legfontosabb néprajzi teendők közé tartozik. Igaz, hogy ez meglehetősen nehéz föladat, mert természetesen sok technikai készültséget igényel. A nyáron például a Resinár néprajzát tanulmányozgatva, megállapíthattuk, hogy a resinári duruczoló malmok szerkezete a toroczkói vasművesek nagy kalapácsainak, meg a verespataki aranyúzóknak szerkezetével azonos, tehát német eredetű. Ma tiszta románság használja.

Ezt csak példának hozom fel, hogy az efféle berendezések méretes, technikai tanulmányozása milyen nagy fontosságú. Aztán az ilyen régi épületek és berendezések éppúgy pusztulnak lassankint, mint a paraszti gyúfartartók, meg fejkötők, s velük együtt pusztulnak a műszavak is, a melyek százával kötődnek hozzá az effélékhez. — Még a szekerekről és talyigákról sincs szó a könyvben.

No de ez nem a szerző hibája. Hazánkban más, számbavehető néprajzi múzeum nincs, (a Kolozsvárott porladozó Mátyás-házbeli gyűjteményen kívül, a mely azonban semmi olyant nem tartalmaz, a mi a budapestiben meg nem volna) s így a szerző még ehhez a segítséghez sem folyamodhatott.

Cholnoky.

2.

Bátky Zsigmond könyve keltette föl bennem azt a gondolatot, hogy nem volna-e alkalomszerű egy *néprajzi szótár* megalkotására gondolni. Természetes, hogy ilyen vállalkozás máról holnapra nem történhetik meg, de viszont az is természetes, hogy ily könyvre néprajzunknak van első sorban szüksége. A műtermű szótárak nem pótolják a néprajzi szótárt s a tájszótár sem pótolhatja. Ezek legfőlebb kiegészíthetik annak szótári anyagát, de a néprajzi szótár fogja megadni nekik a megértésükhöz nélkülözhetetlen kulcsot. Mert a néprajzi szótárnak csak a neve az, voltaképpen pedig a tárgyi néprajz anyagának minden darabjára kiterjedő onomasztikon volna. Az egyes tárgyak rajza foglalná össze az azokat illető tájnyelvi elnevezéseket. Ilyen módon egyazon tárgynak teljes dialektikus megnevezését foglalná össze. Számítalan tévedést és félreértést oszlatna el s alapja lehetne az egész országra kiterjedő egységes gyűjtésnek, meghatározásnak és rendszeres munkának. E szótár anyagát vidékenként még össze lehetne gyűjteni, bár egy kicsikét megkéstünk vele. Jobb azonban valamit későn megkezdeni, mint sohasem. Csak a megindítás ne kessék sokáig, mert könnyen dugába dőlhet az egész. Pedig ma, mikor a legtávolabb

fekvő vidékek közt nincs távolság, mikor ezek lakosai egyre élénkebben érintkeznek egymással s módosul ennek kapcsán tárgyismeretük, foglalkozásuk, szokásuk; mikor minden nap néprajzunk egy-egy szép virága hervad el, a gyors cselekvés nagyon is helyén van.

Bátky könyve e cél megvalósítására nagyon is alkalmas volna és a Nemzeti Múzeum néprajzi osztálya a Főfelügyelőség gondozása mellett el is végezhetné. Ha a Főfelügyelőség kötelességévé teszi a fenhatósága alatt álló gyűjteményeknek, hogy Bátky könyvének elnevezéseit és tárgyi adalékait egészítsék ki, úgy az általános, mint a helyi néprajz szempontjából, továbbá hogy Bátky adalékait és elnevezéseit a saját vidékek anyagával és nyelvjárásuk szokásainak vessék össze s az eltéréseket jegyezzék föl. Ilyen módon az anyagot már egybe lehetne foglalni s ehhez a rendszeres kiegészítés és földolgozás munkája járulna.

Ugyanílyen munkára másokat is meg lehetne nyerni. Ha vidéki tanítók, lelkészeink, jegyzőink, sőt sok esetben földesuraink figyelmét rá fordíthatná, ha Bátky könyvét kézbe adván, őket kellő útbaigazítással ellátná, néhány év alatt olyan pompás és gazdag gyűjteményt lehetne előállítani, a mi szűkebben vett tárgyi néprajzunkon kívül, nyelvtudományi és művelődéstörténeti szempontból is egyaránt elsőrangú fontosságra tenne szert.

Magam *Magyarköblösön* (Szolnokdoboka m.) a mondott összehasonlítást elvégeztem. Ennek eredményét a következőkben adom:

	Bátkynál	Magyarköblösön
1. t. 2 ábra	fogas	faborona
3. t. 1 "	tokmány	fenkötök
3. t. 8 "	aczatoló	gyomláló vas
3. t. 12 "	vasgomó	vashorog
3. t. 17 "	vonyogó	horog
6. t. 3 "	favella	favilla
7. t. 6 "	favágó fejsze	balta
8. t. 12 "	kereplő	csengettyű
10. t. 3 "	garaboly	füles kosár
11. t. 11 "	palóka	abroncs ¹
23. t. 7 "	borjúpalóka vasból	fogas abroncs ¹
23. t. 5 "	kutyakolonc	czölönk
23. t. 11 "	kutyakolonc	czölönk
27. t. 4 "	csobolyó	kulacs
34. t. 1 "	csanak, merítő, mericske, szilke	fakanál
51. t. 3 "	padláda	kanapé
55. t. 2 "	lekvárkeverő	szilvaízkeverő
56. t. 13 "	vizeskanna	kártya, kártyos, kártyus
56. t. 10 "	vizesdésza	vizesceber
58. t. 15 "	ételhordó fazék felkantározva	fazékkötő benne fazék
62. t. 5 "	mácsikszűrő	laskaszűrő
66. t. 1 "	gereben vagy hehel	hehel
66. t. 2 "	gereben vagy hehel	páczoló vagy ecselő
66. t. 4 "	kendergáló	kendergereben
66. t. 5 "	gereben	kenderpáczoló
66. t. 8 "	gereben	páczoló
66. t. 9 "	kézi gereben	gyapjúgereben
66. t. 11 "	kézi gereben	gereben
66. t. 13 "	kézi gereben	kendergereben
89. t. 1 "	vánkoshúzat	párnatok, párnahaj
91. t. 2 "	vánkoshúzat	párnatok, párnahaj

¹ Oláhosan *kapuczának* is mondják.

Észrevételek Kereszty István bírálatára.

Mivel a magam munkájáról van szó, nem szívesen fogok ez észrevételek megírásába. De kényszerít rá Kereszty Istvánnak a magyar zeneirodalomban jó hangzású neve és kényszerít rá elhamarkodott s már csak azért is igazságtalan bírálata.

Bizonyságaim a következők.

Az *Emlékirat a magyar zene ügyében* című munka két részből áll. Az első rész a magyar zene mai állapotával s azokkal az előzményekkel foglalkozik, melyek ide juttatták. A második rész a tennivalókról szól. Már most bírálok, minden egyebet mellőzve, kiragadja az első résznek egyetlen mozzanatát, a Lisztre és a wagnerizmusra vonatkozó részletét s azt czáfolni próbálva, úgy tünteti fel a dolgot, mintha az egész semmit érő volna.

Annyira közönséges s ujságíróktól annyiszor elcsépelet eljárás ez, hogy egy szót se vesztegetnék rá, ha csakugyan ujságíró járt volna így el. Mert tegyük fel, hogy amit az *Emlékirat*ban Lisztről és vele kapcsolatban a wagnerizmusról mondtam, mind csupa tévedés: akkor is munkám lényege érintetlen marad. Hiszen Liszt és a wagnerizmus úgy kerülnek a dolgozatba, mint a mai áldatlan zenei állapotok magyarázó okai. Még ha tévedtem volna is, akkor is csak ez a magyarázat esnék el; de maguk a beteges állapotok és azok orvoslásának szüksége megdönthetetlenül maradnak úgy, miként megírtam.

Ha tehát Keresztynek arra a részre vonatkozólag igaza volna is, melyet az *Emlékirat*ból kiragad, akkor is megállanának főtételeim, noha Kereszty e kiragadott tételt hite szerint megczáfolva, úgy tüntet fel, mintha dolgozatom *alaptételeit* döntötte volna meg.

De ebben a részletben sincs igaza. Magam is különös gondot fordítottam dolgozatom e részére, nem azért, mintha ez volna dolgozatom tengelye, hanem mivel tudtam, hogy Liszt a magyar közönség bálványa volt s mivel tudtam, hogy ez a szokatlan világitás, mert szokatlan, tárgyi igazságossága daczára is sok sebet szakíthat.

És valóban ez is történt. A hirlapokban és zenei lapokban, az *Emlékirat*ot illető bírálatok, szinte mind erre a pontra térnek. Minden egyebet feledve, ki keményebben, ki szelidebben fújja, hogy Liszttel szemben igazságtalan voltam. Kereszty is ezt állítja.

De bármennyire becsülöm Liszt iránt mutatott vonzódását, nem találok oly meggyőző bizonyítást sem az ő bírálatában, sem a többiében, a mely eddigi meggyőződésemről eltántoríthatna.

Pedig Kereszty még adatokkal, egy csomó évszámmal s egy statisztikai kimutatással dolgozik, azt a látszatot is megadja, hogy alaposan czáfol. Dátumokkal akarja megmutatni, hogy Lisztet nem terheli a wagnerizmus terjesztésének bűne, a statisztika pedig arról szeretne meggyőzni, hogy nálunk wagnerizmus nincs is. Szerinte 1889-ig 650 magyar-est áll a 216 Wagner-esttel szemben, de még azt is hozzá teszi, hogy: *Szinpadon kívüli Wagner-hatásról beszélni egyszerűen képtelenség.*

Én éppen a wagnerizmus fogalmának ily szűk térre, csak a szinpadra való szorítását tartom képtelenségnek. Természetes, hogy itt most a wagnerizmus lényegének meghatározása nem lehet feladatomban, de Kereszty felfogásának lehetetlenségére elég lesz tán éppen az ő bírálatából kiírnom

azt a véleményét, hogy Wagner irányát az egyetlen Mihalovich kivételével, magyar zeneszerző egyáltalában nem követte.

Olyan mondás ez, hogy erre a m. kir. zeneakadémiából kikerült növendékek egész kórusa harsányan felkaczag s engem felment minden további védekezéstől.

De statisztikája sem bizonyít ellenem. Mert így is nem elég tekintélyes szám-e az a 216 Wagner-este? Hátha még ez a statisztika úgy készült volna, ahogyan annak készülnie kellett volna? Mert ezt a statisztikát 1889-en túl, maig ki kellett volna írni s 1889-ig is a 650 magyar estével szemben nemcsak a 216 Wagner estét, hanem valamennyit, melyen Wagner utánczója s más idegen szerző szóla! meg az operaházban. Tiszta képet csak így nyert volna.

De ez a statisztika így is eléggé mellettem bizonyít; hiszen Wagner öt műve a mondott idő alatt majdnem utoléri a legnépszerűbb magyar operát, a Hunyadi Lászlót. Ha meggondoljuk közönségünk zenei műveltségének fejletlenségét, ebből is csak Wagner műveinek a tulságos dédelgetésére következtethetünk. Azok az esték nem a magyar közönség szükségzetéből, hanem mesterségesen álltak elő.

Kereszty azonban még szerencsétlenebbül védelmezi Lisztet. Itt is van egy csomó évszám, hogy Liszt mikor érintkezett Wagnerrel s mikor nem. Kereszty állítása szerint Wagner 1863-ban jött le Pestre művét ismertetni, de — jegyzi meg — Liszt ekkor nem jött vele; csak 12 év multán, 1875 tavaszán. És erre rögtön következik: *Lisztet semmiképpen sem érheti az a vád, hogy Wagnert nálunk a zene-pedagógia és a művészet uralkodó csillagzatává tette volna, még pedig a magyar zene rovására.*

Amint e dátumokat s utánuk a következtetést összemérem, hajlandó vagyok elhamarkodással vádolni Keresztyt. Mert, ha meggondolva írta ezeket, akkor neki igen-igen furcsa fogalmi lehetnek arról, hogy irodalomban és művészetben miéle szerepe és útja-módja van az idegen hatásnak. Mert abból, hogy Liszt együtt ment-e Wagnerrel Pestre, vagy pedig külön-külön mentek-e, csakugyan képtelenség érvet meríteni a tételnek akár védelmére, akár erősítésére.

Teljesen közömbösnek kell tartanom Keresztynek *Göllerichre* való hivatkozását is, hogy a Lisztről való monografiájában Lisztnek 130 magyar jellegű művét sorolja föl. Mert erre nem irányadó a német író, hanem — ha van ilyen — akkor a magyar. *Ilyen pedig van.* Idézem is.

Nemcsak Kereszty, de mindazok számára, kik Lisztet illető véleményemet igaztalannak tartják, idézem Bertha Sándort.

Bertha Sándor Lisztnek kortársa, személyes barátja volt, aki még élőszóval beszélt vele; tagja volt annak a lelkes csapatnak, mely a szabadságharc leverése után a magyar zeneművészet ápolásával igyekezett a még menthetőt menteni. Ez a kortárs és magyar ember, minden esetre illetékesebb ebben a kérdésben, mint akár én, akár Kereszty, hogy a német Göllerichet ne is említsem.

Bertha Sándor a *Zenelap* szerkesztőjéhez f. évi október hó 7-én kelt nyílt levelében a Liszt hamvainak hazahozatalára megindult mozgalomról nyilatkozik, de abból mi is kiirhatunk egy részletet.

„Liszt Ferencz volt ifjúságom eszméje. Akkor tettem föl magamban, hogy zenezs lesznek, midőn 1856-ban a Nemzeti Színházban *Le Préludes* és *Hungaria* symphoniai költeményeit hallottam saját directiója alatt. . . . Megismerkedvén vele, hozzá

való ragaszkodásom először egészen rajongássá nőtte ki magát, mert oly atyai jószággal fogadott és bánt velem, mely elkábíthatta volna a leghidegebb természetű meglett embert is. Később azonban fájdalommal kellett észrevennem, hogy a magyar ügyek, a magyar szellem reá nézve nem bírtak azon vonzerővel, mint reám.

Igen heves összekocczanásba jutottunk már 1864 Sylvester napján, mert ő háró Bach Sándor akkori osztrák követhoz ment hódolatra, én pedig azt erősítettem, hogy a magyarok ez esküdt ellensége ölette meg Széchenyi Istvánt!

Az így támadt disharmoniát igen megnövelte a renaissance nagy mesterei műveinek tanulmányozása. Azok egészen más eszményt látszanak követni, mint az új német zeneiskola, s meggyőződésem szerint ez az eszmény közelebb áll a magyar szellemhez, de különösen a mai kezdetleges magyar zenéhez, mint az, melyet a *jövő zene* hívei tűztek ki maguk elé . . .

És eltekintve minden személyes vonatkozástól, a Liszt-kérdés magyar szempontból csak erről az oldalról tárgyalható. Azzal, hogy kimondta, miszerint nincs magyar zenénk s hogy e nyilatkozatát megújította, midőn munkáját újra kiadta, egy tátongó ürt áoszt közte és az ország között, melyet vajmi nehéz lesz valakinek betölteni.

De ott vannak a „Magyar Rhapsodiák“, „Szent Erzsébet“ s ezek mégis szolgáltak a magyar ügynek, mert kétségtlenül népszerűvé tették a magyar nevet. Liszt ezeket bizonyosan nem a magyar zene fejlesztésének céljából írta s így ezeket nem lehet ellen érvül felhozni.*

Egyetlen mentsége az, hogy oly körben, oly viszonyok közt nevelkedett, melyek kizárták annak lehetőségét, hogy jó magyar ember lehessen belőle. A hazafiság nem személyes érdem: tulnyomó arányban a családi hagyományok folyománya. Ezek Lisztnél egészen hiányoztak: anyja osztrák születésű asszony volt, édes atyja pedig egészen egy josefinus nevelésű magyar lehetett. Anyja áll, hogy a „zongora király“ nem ismerte sem nyelvünket, sem irodalmunkat. Sőt történelmiünket sem igen. Az én fordításom után veit tudomást Vörösmarty hozzá intézett költeményéről.

Ne tessék hinni, hogy belőlem az antipathia beszél. Midőn 1886-ban Párisban volt, Lisztről egy oly cikket írtam a *Le Memorial diplomatique*-ba, melynek nyomán kibékültünk. Letette nálam névjegyét s az osztrák-magyar követ egy estélyén valami egy negyed óráig barátságosan beszélgettünk is egymással. Egy másik nagyobb cikkem róla a *Lu Nouvelle Revue*-ben jelent meg halála után 1897-ben. Ezt a cikket elvittem unokájának, Olivier Dániel úrnak s ő a cikket megköszönte.

De én kénytelen vagyok oda concludálni, hogy őt mégis leginkább a „zongora király“ cím illeti meg. Ez igen szép már magában is és Magyarország díszére válik, hogy ő szolgáltattott ilyet a világnak! — — —

Ime így ítél Bertha Sándor Lisztről. E levél lényegében ugyan azt mondja, a mit az én *Emlékiratom*.

A ki nem hiszen az írásnak, higgyen az élő szónak! A ki nem bízik a történetíró ítéletében, bizzék meg a kortársában.

Tudom, hogy a ki ítéletet mond, annak rendben kell lennie lelkiismeretével. Éppen azért azt, a mit Kereszty a *jóhiszeműségről* mond, úgy veszem, mintha nem nekem, hanem a szomszédomnak mondta volna.

És a mi igazságra egyszer eljutottam, attól csak majd akkor térek el, ha érvek állanak elem a maguk bizonyító erejükkel. A míg ilyenekkel nem találkozom, addig marad minden a régiben.

Seprődi János.

*Akár csak én mondanám *Keresztynek*. *Seprődi*.